

„Ca o cenușotcă modestă, în dosul edificiilor, cari o încunjuează” – pe urmele Bisericii companiștilor greci din Sibiu¹

Dragoș BOICU

Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu, Facultatea de Teologie “Andrei Șaguna”
“Lucian Blaga” University of Sibiu, “Andrei Șaguna” Faculty of Theology
Personal e-mail: dragosbcu@yahoo.com

*„As a Modest Cinderella, Behind the Buildings Wich Surround It..”
– Following the Church of the Greek Company from Sibiu*

Although regarding the Metropolitan Cathedral of Sibiu were written constantly a lot of studies, about the little Greek church that lasted until the summer of 1902 we have only very few information. Starting from these we will try to systematize a short history of the church and of the “Greek Company”, who built it at the end of the 18th century. Knowing the past events, the historical conditions, the harshness of those years, we can appreciate better the endeavor and the struggle of the Orthodox people to build a place of worship that was sacrificed after 200 years in order to make place for the present Cathedral. By her unique destiny this little church prepared the construction of this monumental building, endowed with an intrinsic value, meant to express the unity and greatness of a community reborn after centuries of injustice. That church was the place of metropolitan councils and a living testimony to the power of mobilizing national and religious consciousness of the Romanians in Transylvania.

Keywords: Greek Company, Metropolitan Cathedral of Sibiu, Church history, Transylvania, Interconfessional relations, Ecclesiastic art

Religios sau nu, oricât ar fi de înstrăinat de semnificația și de relevanța arhetipului jertfei creatoare, omul contemporan este conștient de nevoia unui sacrificiu pentru realizarea oricărui lucru, oricât de mic, indiferent dacă trebuie să-i alocăm resurse materiale, energie sau timp, și cu atât mai mult când întreprindem o lucrare monumentală. Este binecunoscut faptul că și catedrala mitropolitană din Sibiu s-a ridicat prin eforturile susținute ale ierarhilor ce au păstorit Mitropolia Ardealului începând cu marele Andrei Șaguna care a și constituit depozitul din care s-au finanțat lucrările de zidire a sfântului locaș.

Se cunosc și disputele care s-au purtat pe tema amplasării acestei catedrale și i s-a imputat mitropolitului Ioan Mețianu lipsa de viziune și încăpățânarea de a concentra reședința, clădirile administrative, institutul și monumentalul edificiu de cult între zidurile Sibiului,

într-un moment în care procesul de extindere a orașului era încă la început. Unul dintre argumentele aduse de opozanții săi era lipsa de spațiu necesar pentru a valorifica dimensiunile impresionante ale viitoarei catedrale, precum și distrugerea vechii biserici grecești aflate pe locul destinat construcției împreună cu o serie de edificii amplasate pe străzile Mitropoliei și Alexandru Xenopol de astăzi, după cum indică rezoluția sinodului eparhial din aprilie-mai 1900:

„Biserica catedrală să se edifice pe locul din cetate, Strada Măcelarilor nr. 39, unde se află actuala biserică cu hramul «Schimbarea la Față», mai luându-se și cele trei realități ale Arhidiecezei nr. 37, 41 și 43 din imediata apropiere, iar din strada Brukenthal casa nr. 30, care asemenea este proprietatea Bisericii, precum și realitatea

începinată, îmbiată spre cumpărare”².

Dacă despre Catedrala Mitropolitană din Sibiu s-a scris constant și amănunțit³, despre bisericuța care a dăinuit până în vara anului 1902 nu avem decât foarte puține informații, pe care vom încerca să le sistematizăm și să le dezvoltăm în cele ce urmează.

Compania grecească din Sibiu

Istoria acestui locaș de închinare este indisolubil legată de cea a comunității elene din Sibiu. Prezența grecilor în Transilvania a fost semnalată destul de devreme, încă de la sfârșitul secolului al XIV-lea, în bula Papei Bonifaciu al IX-lea din 15 decembrie 1399, și tot atunci era atestată în orașul Corona (Brașov) și o biserică a grecilor, care erau cel mai probabil negustori⁴. Deși inițial nu li se îngăduia să-și vândă marfa în principat, nici să-l tranziteze, începând cu secolul al XVII-lea dobândesc acest drept și li se recunoaște organizarea în „companii”. Astfel, compania negustorilor greci din Sibiu a fost întemeiată prin două diplome (8 iulie 1636 și 29 decembrie 1641) emise de către principele Gheorghe Rákóczi I care le-a permis grecilor „de neam sau de negoț”⁵ să intre în Sibiu, să locuiască în oraș și să țină prăvălii, dar și să se constituie într-o asociație menită să le apere drepturile, deschizându-le astfel piața transilvană în detrimentul negustorilor sași. De aceea nici nu trebuie să ne mire faptul că în fața concurenței făcute de comercianții balcanici, un statut al orașului Sibiu din 1631 îi numea „națiune dăunătoare”⁶ pe grecii care începuseră să se stabilească în această zonă de la jumătatea secolului al XVI-lea. Câteva decenii mai târziu, la 1 octombrie 1678, ia ființă și compania din Brașov. Peste un secol, din 1742, împărăteasa Maria Tereza le-a permis membrilor companiei să-și aducă și familiile în imperiu⁷, iar dezvoltarea vieții comerciale a luat un avânt atât de mare încât în numai 50 de ani companiștii dețineau monopolul asupra comerțului cu bumbac, cu vite, cu lână, cu piei și cu ceară⁸.

În ce privește componența etnică a Companiei, majoritari sunt grecii, cărora li se alătură macedo-români și români originari din Țara Românească și chiar din Ardeal, cum reiese din supranumele cu care sunt înregistrați în listele de membri: Făgărășanul, Poplăceanul, Beligrădeanul, Brașoveanul etc.⁹ Loredana Dascăl evidențiază și ea faptul că alcătuirea etnică a forului comercial este heterogenă¹⁰, iar etnonimul „grec” are conotații culturale care indică mai degrabă „un ortodox de altă origine balcanică, ca, de exemplu, bulgari, sârbi, albanezi, legați toți prin aceeași religie”¹¹.

Potrivit cercetării Máriei Pakucs-Willcocks, din registrele vamale de la Brașov și Sibiu aflăm că sub acest nume generic de „greci” erau incluși de fapt și armeni sau evrei, în vreme ce istoricii care s-au aplecat

asupra acestei chestiuni apreciază că aici expresia acoperă și persoane de origine macedo-română, sârbă, turcă, italiană și chiar ardeleană¹². Prin urmare „grecii ca «entitate națională și nu religioasă» erau mai puțin numeroși”¹³. De fapt „începând cu ultimele decenii al secolului al XVIII-lea, majoritatea «companiștilor» de pe teritoriul românesc se romanizaseră, iar spre anii 1840-1850 abia dacă mai existau în Sibiu companiști care nu-și uitaseră limba, asimilându-se în masa românească”¹⁴.

Cert este că mobilitatea companiștilor le-a oferit avantajul de a fi acolo unde se află „oportunitățile” de afaceri cele mai bune și, astfel, până la jumătatea secolului al XVIII-lea îi găsim împânzind Transilvania (Sibiu, Brașov, Deva, Hunedoara, Alba Iulia, Aiud, Blaj, Sebeș, Cluj-Napoca), dar fiind prezenți și în Crișana (Beiuș) și Banat (Arad și Caransebeș), încurajați de politica favorabilă dusă de habsburgi după 1688, beneficiind de mai multe privilegii, printre care și scutirea de vamă, stipulată chiar de diploma acordată lor de către împăratul Leopold I¹⁵.

Companiștii s-au îngrijit nu doar de obținerea unor privilegii comerciale, ci și de recunoașterea statutului lor confesional, respectiv de constituirea unor parohii ortodoxe în cetățile în care aceștia se stabileau, păstrându-se o serie de biserici ridicate de ei ca semn văzut al acestor eforturi de afirmare și conservare a identității religioase. Prin urmare nu ne miră faptul că vom găsi biserici a căror zidire este atribuită negustorilor „greci” în localități precum Cluj-Napoca (Sfânta Treime și Adormirea Maicii Domnului – Mănăștur), Alba Iulia (Buna Vestire), Hunedoara (Sfântul Nicolae), Brașov (Sfânta Treime – Strada G. Barițiu), Bungard (Adormirea Maicii Domnului) și Sibiu (Schimbarea la Față).

Dintre aceste lăcașuri de cult ne atrag atenția cele ridicate spre sfârșitul secolului al XVIII-lea, care pot fi clasificate formal în biserici *extra muros* și *intra muros*, din această ultimă categorie făcând parte așezămintele ctitorite în Sibiu (1797-1800) și în Brașov (1786-1787). Acestea două se disting prin poziționare și arhitectură, fiind zidite în curți interioare, fără acces direct din stradă, iar autoritățile săsești le pun în vedere ortodocșilor „să nu se clădească turn și clopot sau toacă”¹⁶. Pentru demararea construcției atât companiștii din Sibiu, cât și cei din Brașov acționează în etape bine stabilite: a) achiziționarea de proprietăți imobiliare în cetate prin eforturi financiare comune ale ortodocșilor indiferent de naționalitate; b) alcătuirea documentației și obținerea aprobărilor din partea municipalității; c) zidirea efectivă a bisericilor.

Dar aceste procese nu au putut demara decât după anul 1781, când au fost emise decretul de conviețuire sau de „conconvilitate” și edictul de toleranță de către împăratul habsburg Iosif al II-lea, care a desființat dreptul de proprietate exclusiv al sașilor din Pământul

Crăiesc și a permis și altor națiuni, inclusiv românilor, să cumpere proprietăți și să-și construiască biserici, cu condiția ca respectivele comunități să aibă cel puțin 100 de familii. Astfel s-a deschis posibilitatea ridicării de lăcașuri sfinte de către greco-catolici și ortodocși în perimetrul cetăților. Dacă în Brașov, ortodocșii români s-au asociat cu negustorii greci și macedo-vlahi (donatorul principal fiind Panayiotis Hagi Nica) pentru zidirea unei biserici, finalizată în anul 1787, la Sibiu, situația s-a dovedit un pic mai delicată. În paralel cu construcția unei biserici de către comunitatea greco-catolică (1778-1784), ortodocșii au primit aprobarea pentru construcția a două biserici românești: una în cartierul Maierii Sibiului (Sf. Ap. Luca, finalizată în 1791) și alta în cartierul Iosefin ca biserică patronală a negustorilor macedo-români, darul oferit comunității din partea unei singure familii mai înstărite. Această biserică a fost zidită în anii 1788-1789 de către văduva negustorului „hagiu” Petru Luca, membru al Companiei, Stana, iar Hagi Constantin Pop – ginerele lui Petru Luca și al Stanei – reface biserică mult afectată de puternicul cutremur din 26 octombrie 1802.

Despre Hagi Petru Luca, asociat al Companiei grecești din Sibiu, știm că era de obârșie oltenească și că practicase activități de comerț încă din 1747, iar de pe la 1760, se îndeletnicește mai ales cu negoțul de vite, afacere care i-a adus profituri însemnate, impulsându-l să-și extindă activitatea până în părțile apusene ale continentului¹⁷. Soția sa, Stanca sau Stana era originară tot de prin ținuturile oltene, înrundindu-se după mamă cu familiile boierești Murgășanu și Jianu, iar fiica lor, Păuna se va căsători, pe la 1770-1771, cu Hagi Constantin Pop, proprietar, încă din 1768, al unei firme comerciale de import, export și tranzit era membru de vază în Compania grecească. Constantin Pop a fost pelerin la Sfântul Mormânt din Ierusalim prin anii 1776-1777¹⁸, întorcându-se în Sibiu cu dreptul câștigat de a-și adăuga la nume titlul de „Hagiu”, pe care să-l poată transmite apoi și urmașilor săi¹⁹. „Era, fără îndoială, destulă vanitate, în dobândirea acestui titlu de onoare, în cazul lui Constantin, la fel ca pentru oricare alt bărbat balcanic din epocă. Totuși, vanitatea nu putea explica întru totul verva cu care s-a dedicat el, mai apoi, activității de ctitor și donator, în folosul multor biserici din Transilvania sau din Țara Românească”²⁰.

Contrar acestei opinii generale, Ștefan Toma afirmă că numele de Hagi Constantin Pop, care în codicii companiei grecești apare *Hagiconstantinou*, poate fi considerat grec de origine, nume, de altfel, prezent până astăzi în Grecia, la fel ca acela de Hagiioannou sau Haginikoloaou²¹, dar ponderea foarte mică a grecismelor din corespondența lui Hagi Constantin Pop cu familiile boierești din Valahia pare să infirme descendența lui greacă²².

În calitate de reprezentant al unei însemnate

case comerciale transilvănene, Hagi Constantin Pop a îndeplinit un rol deosebit în amplificarea relațiilor comerciale cu Oltenia, având numeroși clienți în rândurile negustorilor și boierimii. Relațiile comerciale ale casei Hagi Pop din Sibiu cu gospodăriile din sudul Carpaților erau realizate prin intermediul mai multor agenți permanenți pe care îi avea în diferite orașe-târguri, funizând el însuși o serie de bunuri, precum vinul produs pe proprietățile de la la Bengești (jud. Gorj), Drăgășani și Sutești (Vâlcea), Vulcănești (Dolj)²³.

Alături de frații Boghici și Nicola Nicolau din Brașov și „jupânul Ioan Logofet neguțătorul” din Timișoara, se va număra printre acei puțini negustori români înstăriți care alcătuiesc o pătură de cărturari și mecenaji, care au tradus sau au acoperit cheltuiala imprimării diferitelor opere cu caracter laic sau religios²⁴. Astfel Hagi Constantin Pop a finanțat publicarea Mineielor rămnicene care au fost retipărite la Buda în 1804-1805, dar a și contribuit semnificativ la modernizarea tipografiei de la Râmnic²⁵.

Dar numele lui Constantin Hagi Pop este legat mai ales de ctitorirea bisericii grecești, zidită între anii 1797 și 1799 de către companiștii din Sibiu.

Încă dinainte de înființarea Companiei, negustorii greci, aromâni și români au dat o importanță deosebită cultului divin care era celebrat în capele improvizate în locuințe pe care aceștia le închiriau special în acest scop, după cum indică potirul pe care este inscripționat anul 1620 sau crucea fără postament pe care figura anul 1671. De altfel lista preoților parohiei grecești începe cu ieromonahul Serafim din mănăstirea athonită Iviron, menționat încă din 5 iunie 1640.

Desfășurarea unei susținute activități comerciale în Sibiu, i-a determinat și să ridice un sfânt locaș în afara cetății la finele anului 1690 în localitatea Bungard, cu scopul declarat de „a se îngriji de îngroparea celor decedați ai lor” [respective pro suorum decedentium humatione]²⁶. În paralel au funcționat două capele în Sibiu: una în cetate pe strada Tribunei la sfârșitul secolului al XVII-lea²⁷ și una localizată de Părintele Teodor Bodogae pe „fosta «uliță a Poplăcii» nr. 15, astăzi str. Moldovei nr. 35”²⁸. Se pare că între anii 1784-1789 Compania a închiriat o altă „biserică” unui oarecare Peter Conrad²⁹, ceea ce indică probabilitatea existenței mai multor lăcașuri de cult de care dispuneau negustorii greci în Sibiu.

Biserica „Schimbarea la Față”

Posibilitatea construirii unui edificiu dedicat exclusiv activităților de cult se ivește abia la sfârșitul secolului al XVIII-lea, când membrii Companiei sibiene încheie împreună cu un alt asociat al ei, Stoica Răduș, un contract „de închiriere și vânzare, potrivit căruia Compania grecească putea clădi pe numele ei

un locaș de cult propriu, precum și o școală și case de locuit pentru deservenții celor două instituții³⁰.

Era vorba de imobilul cu numărul 99, din strada Măcelarilor numărul 39 (azi Mitropoliei 35), „dimpreună cu toate apartenențele ei, întreagă curtea, șopronul de lemne, grădini și tot ce se află pe ele”, unde Compania putea „să-și amenajeze după plac, pe acel teren, cu bani proprii, o capelă (Bett-Haus Kapelle)”³¹. Actul semnat la 25 februarie 1797 prevedea darea în folosință a clădirii și a anexelor pe o perioadă de 36 de ani, Stoica Răduț asumându-și despăgubiri însemnate pe care le-ar fi datorat Companiei în cazul neprelungirii contractului sau a rezilierii lui.

Deși nu sunt specificate condițiile puse de municipalitate pentru construirea capelei, este arhicunoscut faptul că edificiul trebuia să fie mascat de alte clădiri, ascuns după construcțiile de la stradă, fără turlă și, bineînțeles, fără clopot sau toacă³². Mitropolitul Ioan Mețianu face referire la acest fapt în cuvântarea sa la punerea pietrei de temelie a catedralei la 5/18 august 1902: „până la anul 1848, nouă românilor ortodocși nu ni se permitea să ridicăm biserici, cu turnuri și clopote în centrul orașelor”³³. Prin urmare existența acestui locaș de cult era cât se poate de discretă, adesea neștiută de contemporanii de alte confesiuni.

Această realitate este subliniată și de arhidiaconul de atunci Miron E. Cristea, care în cuvântarea rostită cu prilejul ultimei Liturghii oficiate în vechea capelă, afirma:

„Biserica noastră n-are nici turn, nici toacă și clopote, cari cu glasul lor evlavios și petrunzător să chieме la timpul prescriș de ritualul nostru neîntrecut pe credincioșii sei la slujbele, în cari biserica ortodocșă cu rară pricepere și cu cald patriotism a știut totdeauna și scie și acum împleti în un întreg atât de armonice sentimentele religioase pentru mărirea lui Dumnezeu cu cultivarea celor mai curate sentimente dinastice și cu iubirea cătră țară, în care locuim, și cătră toți locuitorii ei. Și aceasta stare necompletă, ciuntită și umilitoare, a bisericuțelor noastre din unele orașe provine nu întru atâta din sărăcia credincioșilor lor – căci poporenii lor erau de regulă din cei mai bogați locuitori ai acelor orașe – ci mai mult din restricțiunile aceluși timp de intoleranță, isvorâte acele restricțiuni poate și din motivul, ca nu cumva sunetul clopotelor noastre să deștepte din somn pe vecinii, cari au făcut din zi noapte și să conturbe odichna vecinelor reînțoarse târziu de la soarelele lor, ori dela alte distracțiuni lumesci. Între asemenea împrejurări nu-i deci nici o mirare, că și aceasta bisericuță din orașul nostru a trebuit să se retragă, ca o cenușotcă modestă, în dosul edificiilor, cari o încunjuoară”³⁴.

După dobândirea terenului s-a trecut la reamenajarea curții interioare pentru a face loc viitoarei construcții, a cărei piatră de temelie a fost pusă la 31 august 1797, „slujba fiind oficiată de arhimandritul Gherman din Trebizonda, ajutat de arhimandritul Eugen din Mănăstirea Ivirilor de pe Muntele Athos, de față fiind proestosul de atunci al companiei Gh. Manicate Safran, iar curator al Bisericii fiind hagi Constantin Pop”³⁵. Părintele Teodor Bodogae oferă mai multe detalii privind construcția în sine, identificând în arhive suma de 18.600 de florini folosiți pentru ridicarea capelei și alți 13.500 de florini pentru zidirea școlii.

Lucrările au durat mai bine de doi ani, fiind executate după planurile realizate de arhitectul M. Bucholzer³⁶. Construită cel mai probabil din cărămidă, peste care s-ar fi turnat var fierbinte, biserica grecească era o clădire tip sală cu o absidă semicirculară decroșată, iar acoperișul era construit în două ape, fiind acoperit cu țigle între care își fac loc câte două lucarne.

Clădirea era construită în stil baroc, după cum indică elementele exterioare ale edificiului. Astfel fațadele laterale erau formate din două travee, delimitate de pilaștrii cu capitel doric, iar în partea inferioară prezintă un soclu ce înconjoară lăcașul de rugăciune. În schimb fațada frontală „prezintă un antablament cu friză formată din metope și triglife, demarcat printr-o cornișă profilată, de un fronton triunghiular, finalizat fiind de volute și flancat de urne stilizate. Frontonul mai prezintă o rozasă în timpan și se termină într-o cruce, redată paralel și pe cealaltă finalizare a coamei acoperișului. Ferestrele sunt dreptunghiulare cu ancadramente terminate în sprâncene arcuite (aceiași tip de ancadrament fiind prezent și pe laturile bisericii). Deasupra intrării în biserică descoperim un gol de formă ovală de tip ochi de bou”³⁷. Forma exterioară a bisericii era foarte asemănătoare bisericii reformate de pe strada Mitropoliei – zidită cu un deceniu mai devreme, lipsindu-i, evident, turnul cu care era înzestrat edificiul amplasat la stradă.

Potrivit lui Athanasios E. Karathanis, cu puțin înainte de finalizarea construcției, în 6/17 august 1799, deasupra ușii a fost așezată și „sfânta icoană a transfigurării”, indicând cel de-al doilea hram al bisericii – propus de Manase Eliad –, deși aceasta fusese deja dedicată Sfântului Atanasie cel Mare, patronul spiritual al Companiei³⁸.

Accesul se făcea printr-un pridvor deschis încununat cu un fronton curb surmontat de o cornișă semicirculară. „Frontonul prezintă de asemenea un antablament sprijinit pe două coloane de piatră cu secțiunea circulară și de alte două semicoloane angajate, lipite de zidul clădirii”³⁹. Din păcate, inscripția de pe fronton nu poate fi descifrată din imaginile păstrate, distingându-se doar câteva caractere grecești. Totuși, autorii monografiei *Biserica catedrală de la Mitropolia*

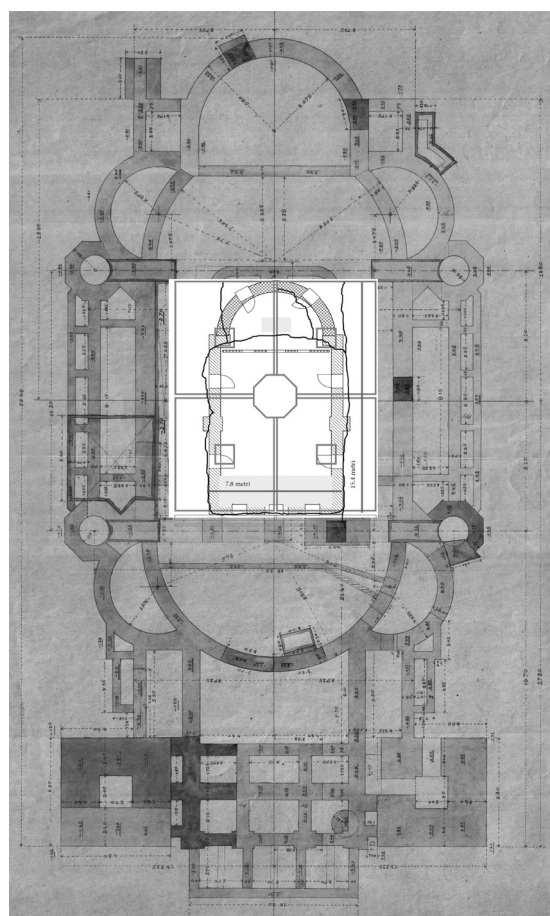
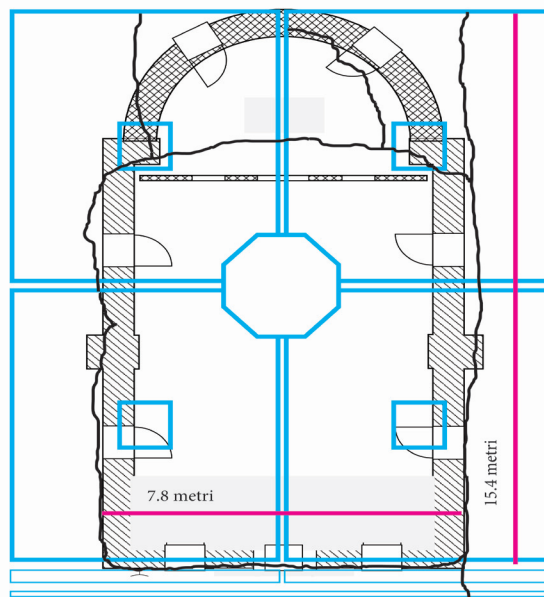
Ortodoxă Română în Sibiu. Istorical zidirii 1857-1906 redau conținutul acestei inscripții grecești cu scriere majusculă: „*Întărirea celor ce nădăduiesc întru tine, întărește, Doamne, biserica Ta, care o ai câștigat cu scump sângele Tău. 1799*”⁴⁰. Este vorba de textul unui irmos întrebuițat frecvent în deschiderea cântării a treia din canoanele Utreniei.

Din coroborarea hărților Sibiului din 1829 și 1845 cu gravura lui August Spörner din 1883⁴¹, dar și din fotografiile realizate cu prilejul demolării se pare că în fața bisericii se afla o clădire în formă de U construită pe aliniamentul străzii, vederea ei fiind astfel obstrucționată. Se cuvine insistat asupra faptului că ortodocșii nu au beneficiat de aceeași bunăvoință ca reformații maghiari, cărora li s-a îngăduit să-și construiască între 1784 și 1786 pe aceeași stradă o biserică cu turn, în care accesul se făcea direct din stradă. Miron Cristea simte și el nevoia să sublinieze acest lucru:

„Acest fapt ne reamintesc timpul de tristă aducere aminte – nu tocmai îndepărtat – când poporul nostru, credincioșii bisericii ortodoxe, n-aveau nici acel drept de a-și zidi – nu casă proprie, – ci casa Domnului – biserica – în mijlocul orașului, la vederea tuturor, cu frontul la stradă, ca nu cumva icoanele, zugrăvirile, formele bisericilor noastre ortodoxe și române să provoace idiosincrasia, sau nervositatea trecătorilor de altă lege și alt neam”⁴².

Dar deși clădirile de la numerele 35 și 37 obstrucționau observarea lăcașului ortodox, ele erau mai scunde decât acesta, de vreme ce înălțimea bisericii depășea cu puțin cota de 16 metri. Din puținele imagini păstrate putem aproxima arbitrar și restul dimensiunilor bisericii: nava măsoară cca 12.5x8 metri lungime, căreia i se adăuga absida semicirculară cu raza de 3 metri, lungimea totală însumând 15.5 metri. Din aceleași fotografii putem stabili, tot cu aproximație, poziția edificiului în curtea interioară, fiind dispus în paralel cu imobilul situat astăzi pe Str. Mitropoliei nr. 22 (Casa Mihai Eminescu), la o distanță de circa 30 de metri de caldarâm. Ținând cont de aceste valori putem localiza biserica în naosul catedralei mitropolitane de astăzi, iar o serie de crăpături care străbat în paralel pavimentul din naos pe o lungime de mai mult de 15 metri la o distanță ce variază între 7.7 și 8 metri par să descrie parțial amplasamentul inițial al bisericii grecești. Interesantă este traiectoria crăpăturilor paralele care după mai bine de 12 metri se îndreaptă una spre cealaltă descriind un patrulater, din care se desprinde un vag semicerc – marca locului unde s-ar fi putut afla absida altarului.

Posibilul amplasament al bisericii grecești în naosul actualei Catedrale Mitropolitane

Interiorul bisericii era și el deosebit de sobru. Din fotografia realizată înainte de dărâmarea edificiului putem distinge forma de navă și lipsa absidelor laterale deasupra căreia se desfășoară bolta semicilindrică dispusă axial, încrucișată de alte două bolți semicilindrice mai mici, ale căror penetrații corespund traveelor din exterior. Cele două bolți în leagăn cu dispunere transversală sunt delimitate între ele de un arc dublu sprijinit pe o consolă care susține această structură și care este integrată printr-un ornament în stuc, reprezentând un basorelief cu motive vegetale. O frumoasă cornișă face tranziția dintre pereții laterali și boltă. Contrar opiniei generale, interiorul nu a fost niciodată pictat, ci doar zugrăvit simplu, reflectând o austeritate anume, amplificată de pardoseala din dale de piatră. Iconostasul, relocat la biserica Sfinții Arhangheli Mihail și Gavriil din Gura Râului și sfințit la 31 august 1902, a fost realizat tot în stil baroc cu o bogată ornamentație, iar pictura lui a fost executată de Iosif Neuhauser și I. Krambeli. Ne reține atenția medalionul de deasupra ușilor împărătești, unde găsim inscripția „Κύριε, ἔστωσαν δὴ οἱ ὀφθαλμοὶ σου ἀνεωγμένοι καὶ τὰ ὠτά σου ἐπήκοα εἰς τὴν δέησιν τοῦ τόπου τούτου. Παραλειμ:Β:κεφ:6:στιχ:40. II Chron:VI;40 [Dumnezeul meu, să-Ți fie ochii Țai deschiși și urechile Tale cu luare aminte la rugăciunea care Ți se va face în locul acesta. 2 Paralipomena (Cronici) 6, 40]”.

Catapetesma, păstrată la biserica Sfinții Arhangheli din Gura Râului, oferă și ea importante informații despre dimensiunile interioare ale capelei grecești. Iconostasul măsoară 6.85 metri lățime și circa 6 metri înălțime, la care se adaugă crucea cu moleniile și o serie de decorațiuni care ridică înălțimea totală a catapetesmei la circa 7.5 metri. Corelând aceste date cu indicațiile oferite de imaginile păstrate, putem estima lățimea interioară a edificiului la maximum 7 metri și o înălțime care se apropie de 10 metri. Chiar dacă pictura catapetesmei nu a atras interesul cercetătorilor, decorațiunile sculptate sunt executate cu rafinament dovedind migala deosebită a artiștilor. În aceeași manieră este lucrat și un tetrapod octogonal înalt de 122 de centimetri deasupra căruia se înalță un superb suport de candelă sculptat cu măiestrie de aceeași meșteșugari, aflat astăzi tot la biserica din Gura Râului.

În partea opusă, deasupra intrării au fost construite două cafasuri, unul destinat corului și celălalt femeilor, fiecare din ele fiind susținut de câte două coloane. Accesul se făcea prin intermediul câte unei scări dispuse în latura sudică. Împreună cu alte piese de mobilier din vechea biserică, cele două foisoare au fost scoase la vânzare după dezafectarea clădirii și dărâmarea ei, după cum indică anunțul apărut în repetate rânduri în paginile *Telegrafului Român*, în lunile iulie și august 1902:

„De vânzare se află la inspectorul realităților arhidiecezane ambele **podîșoare** din biserica acum demolată a parohiei central din Sibiu-ucetate, **amvonul**, precum și mai multe **strane** și obiecte, cari s-au scos din ea. Cei-ce doresc a le cumpăra să se adreseze dlui Pantaleon Lucuța”.

Într-un document adresat consistoriului la 28 noiembrie 1902, Pantaleon Lucuța arăta „că amândouă foisoarele de la biserica dărâmată le-am vândut parohiei Mag, care a ales părțile cele mai bune vrând a face numai un foisor și care le-am predat conform adevărurilor aici % 2 buc. alăturate măsarului Fritz Bortnes din loc., împuternicit la primire prin parohul Alesandru Vlad”, acesta urmând să anunțe prețul la consistoriu⁴³.

Primul cafas era împodobit cu o icoană ovală a Maicii Domnului cu Pruncul de dimensiuni semnificative (0.95x0.8m) care s-a păstrat, fiind, în prezent, în custodia Centrului de Restaurare al Arhiepiscopiei Sibiului. Acest foisor prezintă elemente decorative comune cu catapetesma și tetrapodul din Gura Râului indicând faptul că a fost prevăzut de la bun început în planul inițial. Cel de-al doilea cafas, diferit ca stil și foarte săracios din punct de vedere ornamental a fost ridicat mai târziu, poate chiar după anul 1864, când biserica trece în custodia românilor mai numeroși, fiind nevoie de fructificarea spațiului nefolosit. Acesta a fost destinat femeilor, iar Miron Cristea, în predica sa de după „Liturgia de adio” indică faptul că „foisorul era aproape ticsit de coconițe și soții de meseriași”.

Interiorul bisericii grecești, vedere spre apus.
Fotografie realizată în ajunul demarării lucrărilor de demolare.

Din aceste două cafasuri au fost preluate diverse piese și elemente – din documentele de arhivă reiese că mobilierul din vechea biserică grecească se găsea într-un avansat stadiu de degradare – și în biserică parohială din localitatea Mag a fost realizat un singur podișor cu dimensiunile 6.5x3.5 metri care se sprijină pe cele două coloane cu capiteli corintice ce susținuseră foișorul original. Din păcate, în urma modificărilor realizate în vederea adaptării acestui cafas la particularitățile bisericii din Mag, dar și a intervențiilor făcute în ultimul secol, cu greu mai poate fi recunoscut vreun element original, în afara coloanelor amintite.

Slujbele și întregul cult se săvârșeau în limba greacă – un element care îi izola de restul ortodocșilor din Sibiu, asigurându-le autonomia față de episcopii sârbi care își aveau reședința la Rășinari. Teama unei imixțiuni o regăsim afirmată într-un document din 1791 redactat pe marginea jurământului noului capelan al Companiei:

„Dreptu aceia ne temem ca nu cumva, silindu-vă Dom[nia Sa] ep[iscopul] să ne opriască la aducerea capelanului din Arhipelag, va umbra să nă puie preotu rumănescu în capel[a] noastră” .

Documentul subliniază mai departe 5 motive pentru care comunitatea nu poate fi deservită de clerici români, dintre care reținem slaba pregătire intelectuală a preoților români și calitatea lor morală îndoielnică .

Comunitatea a continuat să își mențină acest statut autonom până la jumătatea secolului al XIX-lea când numărul companiștilor a scăzut masiv, abia rămânând câțiva greci. După cumpărarea imobilului de pe Strada Măcelarilor (azi Mitropoliei 24) mitropolitul Andrei Șaguna a reușit cu tact să și-i apropie pe puținii membri ai Companiei (negustorii Hagi, Popovici, Behniț, Dumitru Andronic, Nedelcu, Mateiu Gligor și văduva Bene), dar și pe arhimandritul Meletie, ultimul slujitor grec al capelei, după moartea căruia l-a numit provizoriu pe ieromonahul Bogdan Gherman (1863)⁴⁴. În cele din urmă companiștii i-au încredințat soarta bisericii și și-au lăsat averile și clădirile deținute în preajma ei moștenire Mitropoliei. În aceste circumstanțe edificiul a devenit parohia ortodoxă română din Sibiu-Cetate, iar după concursul din 1864, primul paroh român a fost Zaharia Boiu – redactor al *Telegrafului Român*, supranumit „fala amvonului românesc” –, care a păstorit această comunitate ce număra inițial 120 de suflete, între care se regăseau și ultimii membri ai Companiei grecești (Hagi, Duma, Andronic, Mateiu Gligor și Behniț).

În perioada păstoririi lui Zaharia Boiu în anul 1883 s-a ridicat problema restaurării, cerându-se ulterior „lărgirea bisericii”, dar deși suma necesară a fost aprobată de Consistoriul Arhiepiscopical la 31 martie 1883 și a fost prevăzută între cheltuielile din fondul „fundațiunii Șaguna” pe anul 1884, banii nu au fost acordați comunității. Din 1885 „biserica grec-ortodoxă română din Cetate” îl avea ca paroh pe Simeon Ștefan, care, la 8 martie 1886, solicita Consistoriului Arhiepiscopical să elibereze „suma votată ca ajutor spre lărgirea bisericii din Sibiu-cetate”⁴⁵, dar fără succes.

Din 1890 preotul Ioan Papiu devine parohul micii biserici, care va sluji la acest sfânt altar până la dărâmarea edificiului pentru a face loc actualei catedrale mitropolitane în anul 1902.

Telegraful Român din 2/15 iulie 1902 consemnează caracterul solemn al ultimei slujbe săvârșite în această bisericuță la 30 iunie, pentru ca din 1/14 iulie 1902 să înceapă demolarea lăcașului împreună cu imobilele din jur. Reținem ampla cuvântare rostită cu acest prilej de către arhidiaconul Miron Cristea, care a evidențiat o dată în plus destinul deosebit și valoarea simbolică pe care a avut-o acest sfânt locaș pentru ortodocșii din Sibiu și din Transilvania, înșiruiind momentele deosebite petrecute în această capelă mică și care au marcat viața întregii Mitropolii a Ardealului⁴⁶.

Miron Cristea a subliniat magistral în cuvântarea sa de adio, amărăciunea despărțirii de acest locaș „pentru că bisericuța – în care ne aflăm – pe cât este de o parte de mică și de modestă, pe atât este de altă parte de însemnată și de prețioasă pentru trecutul nu numai al parohiei centrale din Sibiu, ci pentru trecutul și istoria mai nouă a întregii noastre biserici și arhiepiscopii, care – mai bine de un veac – își are reședința sa arhiepiscopicală în Sibiu-cetate”⁴⁷.

Dar tot el are inspirația să-i îndemne pe cei prezenți să interiorizeze această tristețe și, astfel, curățându-și sufletele să poată anticipa și participa la bucuria spirituală pe care o va aduce viitoarea catedrală mitropolitană, căreia i se face acum loc: „Întristarea, ce ne cuprinde acum la demolarea bisericii vechi și gândul, ce sboară înainte – închipindu-și frumuseța Sionului nou – fie-ne memento, care – în tot timpul de clădire a bisericii nouă – să ne ridice mintea și inima spre Dumnezeu, să ne reîmprospeteze poruncile Lui, să ne abată dela toate cărările greșite, să ne întărească tăria voinței morale și trupească, și să ne îndrepte spre calea pocăinței, a curăției, a înnoirii noastre – ca astfel – atunci, când vom sta – preste câți-va ani – înaintea portalului de intrare în noul Sion și ne vom vedea din depărtare strălucind în toată frumuseța iconostasul și internul lui – conștiința sufletului nostru să nu ne poată reaminti figuratul înțeles al cuvintelor din cântarea (luminânda) bisericască: «Cămara Ta, Mântuitorule, o văd împodobită, dar îmbrăcăminte nu am, ca se intru întrânsa»”⁴⁸.

Dimensiunea arhetipală a unei jertfe creatoare sau răscumpărătoare este postulată de toate civilizațiile și de toate marile religii ale lumii, fiind o rămășiță a revelației primordiale. Și creștinismul, întemeiat prin activitatea răscumpărătoare a Logosului divin – lucrare marcată de întrupare, moarte pe cruce, înviere, înălțare la cer și trimiterea Sfântului Duh la Cincizecime –, a cunoscut în istoria sa numeroase momente în care sfintele altare s-au cerut ridicate printr-un sacrificiu mai mult sau mai puțin simbolic. Această jertfă s-a întipărit în memoria colectivă și era rememorată prin legende și creații populare ca o perpetuare a străvechilor sacrificii umane care se săvârșeau în Antichitate înainte de demararea lucrărilor la o construcție, condiționând perenitatea edificiilor ridicate de violența și intensitatea supliciilor aplicate victimelor. Așa cum arăta Mircea Eliade, revelația adusă de credință nu ștergea semnificațiile precreștine ale simbolurilor, ci le adăuga o valoare nouă, fiind singura care valoriza simbolul, făcând din el o revelație⁴⁹.

O astfel de jertfă poate fi considerată și distrugerea bisericii Companiei grecești din Sibiu, care prin destinul ei unic a pregătit cetatea transilvană pentru găzduirea unei construcții monumentale, înzestrată cu o valoare simbolică menită să exprime unitatea și grandoarea unei comunități care a renăscut după secole de injustiție. Iar această ofrandă a adus un plus de valoare catedralei mitropolitane, care poartă în sine istoria și urmele vechii bisericuțe zidite acum mai bine de 200 de ani, ce a devenit între timp catedrală arhiepiscopală și mitropolitană, loc de desfășurare a sinoadelor mitropolitane, mărturie vie a puterii de mobilizare a conștiinței naționale și confesionale a românilor din Ardeal.

Note:

1. Mulțumesc pe această cale tuturor celor care au contribuit la investigarea acestei teme: Lect. Dr. Ioan Ovidiu Abrudan, Diac. Dr. Ștefan Toma, Cercet. Ana Grama, Pr. Nicolae Cătană, Pr. Silvan Stângaciu, Pr. Dr. Radu Gârbacea.
2. Protocolul Sinodului Arhiepiscopiei din anul 1900, p. 89-96. De fapt au fost dărâmate casele de la numerele 35, 37, 39, 41, 43 din strada Măcelarilor și 28, 30 și 31 din strada Brukenthal. Numărul clădirilor demolate sub supravegherea arhitectului Szalay diferă în funcție de surse (7 sau 8) cf. Valeria Soroștineanu, „Despre catedrala mitropolitană din Sibiu”, în *Transilvania*, nr. 4/2006, p. 34
3. Amintim monografiile: Dr. Ilarion Pușcariu, Dr. E. Miron Cristea și Matei Voileanu, *Biserica catedrală de la Mitropolia ortodoxă română din Sibiu. Istoricul zidirii,*

1857-1906, Sibiu, 1908 și Pr. Prof. Dr. Mircea Păcurariu, *Catedrala Mitropolitană din Sibiu 1906-2006*, Sibiu, 2006, cărora li se adaugă numeroase articole și studii publicate în paginile revistei *Mitropolia Ardealului* și a *Telegrafului Român*.

4. Olga Cicanci, *Comaniile grecești din Transilvania și comerțul european în anii 1636-1746*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București 1981, p. 16.
- Florin Tălmăcean, „Relațiile dintre Biserica Transilvaniei și Patriarhia Ecumenică”, în *ANGVSTA* 8, 2004, p. 14
5. Nicolae Iorga, Prefață, la *Scrisori și inscripții ardele și maramureșene, vol. I: Scrisori din arhiva grecilor Sibiului din arhiva protopopiei neunite a Făgărașului și din alte locuri*, București, 1906, p. V-VI
6. Cf. Măria Pakucs-Willcocks, „«Als Kaufleute mit solchen wahren umbzugehn jhrer Proffession ist». Negustori greci la Sibiu în 1694”, în *Revista istorică*, tom XXIII, 2012, nr. 1-2, p. 93.
7. Athanasios E. Karathanis, *Elenismul în Transilvania*, trad. din fr. Anca Dobre, cuvânt înainte de Acad. Virgil Cândea, Omonia, București, 2003, p. 92.
8. Pr. Dr. Teodor Bodogae, „Câteva momente mai importante din trecutul Catedralei Mitropolitane din Sibiu”, în *Mitropolia Ardealului*, an. XXXII, nr. 5/1987, p. 97.
9. Nicolae Iorga, Prefață, la *Scrisori și inscripții ardele și maramureșene, vol. I*, p. VIII.
10. Loredana Dascăl, *Din arhiva Companiei Negustorilor Greci din Sibiu (1453-1895): texte epistolare grecești*, Ed. Universității „Al.I. Cuza”, Iași, 2013, p. 25.
11. Athanasios E. Karathanis, *Elenismul în Transilvania*, p. 39.
12. Măria Pakucs-Willcocks, „Negot și negustori în comerțul oriental al Transilvaniei în secolul al XVI-lea. Câteva observații privind negustorii «greci»”, în *Negustorimea în Țările Române, între Societas Mercatorum și individualitatea mercantilă, în secolele XVI-XVIII*, edit. de Cristian Luca, Galați University Press, Galați, 2009, p. 14.
13. Olga Cicanci, *Comaniile grecești din Transilvania și comerțul european în anii 1636-1746*, p. 97.
14. Pr. Dr. Teodor Bodogae, „Câteva momente mai importante din trecutul Catedralei Mitropolitane din Sibiu”, p. 97.
15. Măria Pakucs-Willcocks, „«Als Kaufleute mit solchen wahren umbzugehn jhrer Proffession ist»”, p. 94
16. Extras din protocolul ședințelor magistratului din 14 iunie 1786, nr. Arhivei 2521-1792, Arhivele Statului din Brașov.
17. Ioan Ovidiu Abrudan, „Contribuție la cunoașterea unei valoroase piese de artă liturgică și iconostasul Bisericii din Groapă”, în *Revista Teologică*, nr.2/2013, p. 124.
18. Ioan Ovidiu Abrudan, „Contribuție la cunoașterea unei valoroase piese de artă liturgică și iconostasul Bisericii din Groapă”, p. 124.
19. Acest pelerinaj la Ierusalim, analog celui musulman la

Meca, era odată foarte răspândit în epocă, dar era doar la îndemâna celor cu o anumită potență financiară, cum era cazul marilor negustori. Theodor Capidan descrie laconic desfășurarea acestui hagilâc „Drumul la Ierusalim nu era atât de scurt ca acela la mănăstiri. De aceea, pentru acest lung pelerinaj se făceau pregătiri cu săptămânile înainte. În tot intervalul acesta se pregăteau hainele, așternuturile și chiar mâncarea pentru un drum lung care ținea peste o lună. Plecarea se făcea, pe cât cu puțință mai mulți laolaltă. Iar ziua plecării se ținea în taină, din pricina bandiților de pe drum. Timpul de peste an când plecau era în totdeauna același. Ei porneau înainte sau la începutul postului mare, pentru ca în ziua învierii să fie la Ierusalim. Spre a putea avea titlul de «Hagi», în prima zi de Paști ei trebuia să fie acolo, asistând la slujba bisericii în noaptea învierii, când își aprindeau lumânarea din lumina care ieșea din sfântul mormânt. Unii aprindeau mai multe lumânări, spre a le putea duce stinse cu sine acasă, ca amintire la rude și prieteni. La plecare spre locurile sfinte, despărțirea era foarte dramatică. Plângeau cei ce se duceau și plângeau și cei ce rămâneau acasă. Drumul spre «hagilâc» era atât de lung și însoțit de atâtea primejdii, încât nu arare ori se întâmpla ca unii din ei să nu se mai întoarcă acasă. În schimb, cu atât mai veselă era revederea. La înapoiere, toți veneau încărcăți de daruri iconițe, cruciulițe, mătâanii, inele și câte alte minunății aduse de la locurile sfinte, pe care le împărțeau la rude și prieteni. Sosirea lor în oraș era un mare eveniment. Rudele cu prietenii ieșeau afară de oraș cu preotul în frunte spre întâmpinarea lor. După sosire, oridecâteori ieșeau în oraș, lumea se uita la ei ca la niște sfinți. Luni de rândul se vorbea în localitate de minunile pe care noii «Hagii» le povesteau despre tot ceea ce văzuseră în Ierusalim și în celelalte localități legate de viața Mântuitorului.” (Th. Capidan, *Macedoromâni. Etnografie, istorie, limbă*, Fundatia Regală pentru Literatură și Artă, București, 1942, p. 31).

20. Ioan Ovidiu Abrudan, *Telegraful Român*, 2013

21. Diac. Dr. Ștefan Toma, „Vechea comunitate a grecilor din Sibiu (I)”, în *Ziarul Lumina*, 7 februarie 2011 <http://ziarullumina.ro/vechea-comunitate-a-grecilor-din-sibiu-i--15784.html> (4 aprilie 2016)

22. N. Iorga, *Scrisori de boieri și negustori olteni către Casa de Negoț sibiană Hagi Pop*, publicate cu note genealogice asupra mai multor familii (formând volumul VIII din „Studii și documente cu privire la Istoria românilor”), București, 1906, p. III (infra: *Scrisori de boieri și negustori olteni către Casa de Negoț sibiană Hagi Pop*), p. IV.

23. Eugen Deca, *Considerații istorico-etnografice asupra comerțului din Vâlcea în perioada secolelor al XVIII-XIX-lea*, p. 400. A se vedea și Andrei Oțetea, „Casa de comerț Hagi Constantin Pop din Sibiu și rolul ei în dezvoltarea comerțului din Țara Românească”, în *Comunicări și articole de istorie, București, 1955*, p. 29-44; Ileana Petrescu, „Din activitatea Casei de comerț Hagi Constantin Pop din Sibiu în Oltenia”,

în *Arhivele Olteniei, 1981. 2, Serie Nouă*, p. 98-107.

24. Constantin C. Giurescu, *Istoria Românilor*, vol. III, Partea a II-a: De la moartea lui Mihai Viteazul până la sfârșitul epocii fanariote (1601-1821), Fundația Regală pentru Literatură și Artă, București, 1946, p. 950.

25. Keith Hitchins, *The Romanians, 1774-1866*, Clarendon Press Oxford, 1996, p. 116.

26. Cf. Documentul III datat „Sibiia, 18 Iunie 1691”, în Nicolae Iorga, *Scrisori și inscripții ardele și maramureșene, vol. I: Scrisori din archiva grecilor Sibiului din archiva protopopiei neunite a Făgărașului și din alte locuri*, p. 3.

27. Pr. Prof. Mircea Păcurariu, *Catedrala mitropolitană din Sibiu*, Ed. Andreiana, Sibiu, 2006, p. 18.

28. Pr. Dr. Teodor Bodogae, „Câteva momente mai importante din trecutul Catedralei Mitropolitane din Sibiu”, p. 98.

29. Athanasios E. Karathanis, *Elenismul în Transilvania*, nota 319, p. 92. Ceva mai consecvenți s-au dovedit companiștii din Brașov, a căror capelă a fost închiriată timp de aproape 150 de ani într-un imobil situat astăzi pe strada Postăvarului.

30. Pr. Dr. Teodor Bodogae, „Câteva momente mai importante din trecutul Catedralei Mitropolitane din Sibiu”, p. 98.

31. Contractul de închiriere nr. 307/1797, tradus de Pr. Dr. Teodor Bodogae în studiul „Câteva momente mai importante din trecutul Catedralei Mitropolitane din Sibiu”, p. 99.

32. În mod analog la Brașov, din donațiile provenite din partea negustorilor locali și a celor veniți din Muntenia, Constantin Dsanli, Dimitrie Dima, Mihai Cristof și Nicolae Ștefan cumpărau în anul 1785 de la sașii Mihail Cronenthal și Anton Lang, două case în Târgul Cailor (azi str. Barițiu nr. 12) în vederea adaptării lor ca biserică ortodoxă. În anul 1786 Magistratul aproba tranzacția, cu condiția ca acesta să fie făcută „în fundul gradinii; să nu se schimbe acoperișul casei și să nu aibă clopot sau toacă”, iar în anul 1787 Biserica era deja amenajată.

33. † Ioan Meșianu, „Cuvântare la punerea pietrei de temelie a Catedralei”, în *Telegraful Român* 13/26 august 1902, p. 1.

34. „Cuvântare de archidiaconul Dr. Miron E. Cristea”, în *Telegraful Român, Telegraful Român*, an. L, supliment la nr. 75, sâmbătă 6/19 iulie, 1902.

35. Pr. Dr. Teodor Bodogae, „Câteva momente mai importante din trecutul Catedralei Mitropolitane din Sibiu”, p. 101.

36. Diac. Dr. Ștefan Toma, „Vechea comunitate a grecilor din Sibiu (I)”, în *Ziarul Lumina*, 7 februarie 2011 <http://ziarullumina.ro/vechea-comunitate-a-grecilor-din-sibiu-i--15784.html> (4 aprilie 2016)

37. Răzvan Pop, „Un repertoriu al monumentelor dispărute, construite în perioada habsburgică și a Imperiului Austro-Ungar”, în *BRVKENTHAL ACTA MVSEI*, II.1, 2007, p. 244.

38. Athanasios E. Karathanis, *Elenismul în Transilvania*, p. 92.
39. Răzvan Pop, „Un repertoriu al monumentelor dispărute, construite în perioada habsburgică și a Imperiului Austro-Ungar”, p. 244.
40. Dr. Ilarion Pușcariu, Dr. E. Miron Cristea și Matei Voileanu, *Biserica catedrală de la Mitropolia Ortodoxă Română în Sibiu. Istoricul zidirii 1857-1906*, Sibiu, 1908, p. 64.
41. Răzvan Pop, „Un repertoriu al monumentelor dispărute, construite în perioada habsburgică și a Imperiului Austro-Ungar”, p. 244.
42. „Cuvântare de archidiaconul Dr. Miron E. Cristea”, în *Telegraful Român, Telegraful Român*, an. L, supliment la nr. 75, sâmbătă 6/19 iulie, 1902
43. În *Telegraful Român*, nr. 94, 24 august/6 septembrie 1902, p. 4, găsim printre noutăți și știrea: „Sfințirea bisericii din Gurarâului. Duminică (31 august st.n.) credincioșii noștri din Gurarâului (tractul Săliștei) au avut zi de frumoasă sărbătoare. Atunci s-a făcut adică sfințirea bisericii renovată și înzestrată cu frumosul fruntariu fost al bisericii parohiale din Sibiu-cetate, pe locul căreia va avea să fie catedrala mitropolitană”.
44. Arhiva Arhiepiscopiei Sibiului, Doc. 10084 din 28 noiembrie 1902 apud Ana Grama, „Destinul bunurilor bisericuței demolate din Sibiu-Cetate”, în *Revista Teologică*, nr. 2/2006, p. 95.
45. Doc. CCXXIII, p. 113.
46. Doc. CCXXIII, p. 114.
47. Dr. Ilarion Pușcariu, Dr. E. Miron Cristea și Matei Voileanu, *Biserica catedrală de la Mitropolia Ortodoxă Română în Sibiu. Istoricul zidirii 1857-1906*, p. 66.
48. Arhiva Arhiepiscopiei Sibiului, Doc. III.452, 1886.
49. „Cuvântare de archidiaconul Dr. Miron E. Cristea”, în *Telegraful Român, Telegraful Român*, an. L, supliment la nr. 75, sâmbătă 6/19 iulie, 1902
50. „Cuvântare de archidiaconul Dr. Miron E. Cristea”, în *Telegraful Român*, an. L, supliment la nr. 75, sâmbătă 6/19 iulie, 1902.
51. „Cuvântare de archidiaconul Dr. Miron E. Cristea”, în *Telegraful Român*, an. L, supliment la nr. 75, sâmbătă 6/19 iulie, 1902.
52. Mircea Eliade, *Sacral și profanul*, traducere din franceză de Brândușa Prelipceanu, București, ³2005, p. 104.
- din Sibiu 1906-2006 [The Metropolitan Cathedral of Sibiu, 1906-2006]*, Sibiu, 2006
- Olga Cicanci, *Comaniile grecești din Transilvania și comerțul european în anii 1636-1746 [Greek companies in Transylvania and European trade in the years 1636-1746]*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București 1981
- Nicolae Iorga, *Scrisori și inscripții ardele și maramureșene, vol. I: Scrisori din archiva grecilor Sibiului din archiva protopopiei neunite a Făgărașului și din alte locuri [Letters and inscriptions Transylvania and Maramures, vol. I: Letters from Sibiu Greek archive of the Orthodox Deanery archive of Făgăraș and other places]*, București, 1906
- Athanasios E. Karathanis, *Elenismul în Transilvania [Hellenism in Transylvania]*, trad. din fr. Anca Dobre, cuvânt înainte de Acad. Virgil Cândea, Omonia, București, 2003
- Keith Hitchins, *The Romanians, 1774-1866*, Clarendon Press Oxford, 1996
- Th. Capidan, *Macedoromânii. Etnografie, istorie, limbă [Macedo-romanians. Ethnography, history, language]*, Fundatia Regală pentru Literatură și Artă, București, 1942.
- Mircea Eliade, *Sacral și profanul [The Sacred and The Profane: The Nature of Religion]*, traducere din franceză de Brândușa Prelipceanu, București, ³2005
- Florin Tălmăcean, „Relațiile dintre Biserica Transilvaniei și Patriarhia Ecumenică” [Relations between the Church in Transylvania and the Ecumenical Patriarchate], în *ANGVSTA* 8, 2004, p. 14
- Ioan Ovidiu Abrudan, „Contribuție la cunoașterea unei valoroase piese de artă liturgică și iconostasul Bisericii din Groapa” [Contribution to the Recognition of a Precious piece of liturgical art: the iconostasis of the church in the Pit], în *Revista Teologică*, nr.2/2013, p. 121-139
- Andrei Oțetea, „Casa de comerț Hagi Constantin Pop din Sibiu și rolul ei în dezvoltarea comerțului din Țara Românească” [The Trade House Hagi Constantin Pop from Sibiu and its role in the development of trade in Wallachia], în *Comunicări și articole de istorie, București, 1955, p. 29-44*
- Pr. Dr. Teodor Bodogae, „Câteva momente mai importante din trecutul Catedralei Mitropolitane din Sibiu” [Some important moments from the past of the Metropolitan Cathedral of Sibiu], în *Mitropolia Ardealului*, an. XXXII, nr. 5/1987, p. 94-101.
- Răzvan Pop, „Un repertoriu al monumentelor dispărute, construite în perioada habsburgică și a Imperiului Austro-Ungar” [An inventory of missing monuments, built during the Habsburg and Austro-Hungarian Empire], în *BRVKENTHAL ACTA MVSEI*, II.1, 2007, p. 244.

Bibliography:

- Dr. Ilarion Pușcariu, Dr. E. Miron Cristea și Matei Voileanu, *Biserica catedrală de la Mitropolia ortodoxă română din Sibiu. Istoricul zidirii, 1857-1906 [The Church Cathedral of the Romanian Orthodox Metropolitan of Sibiu. The building's history, 1857-1906]*, Sibiu, 1908
- Pr. Prof. Dr. Mircea Păcurariu, *Catedrala Mitropolitană*